

RFE

DRAGAN ŠTAVLJANIN_MEDIJI NISU NEVINI

Njegova specijalnost su etnički odnosi na Balkanu. Godine 1990. dobio je nagradu za najbolji komentar na Festivalu radio-stanica SFR Jugoslavije

Razgovarala_Ida Haider-Labudović Foto_Vladimir Miloradović Bart

Radio „Slobodna Evropa“ počeo je da emituje program 1949. godine za istočnoevropske zemlje koje su se nalazile iza gvozdene zavese, a dve godine kasnije Radio „Liberty“ krenuo je sa programom namenjenim Sovjetskom Savezu. Oba su osnovali američki Kongres i Američka obavestajna služba (CIA). Cilj im je objektivno izveštavanje o događajima, a okrenuti su zemljama u kojima postoje društveni i ekonomski konflikti. Pokrivaju Istočnu i Jugoistočnu Evropu, Rusiju, Kavkaz, Centralnu Aziju, Srednji istok i Jugozapadnu Aziju. Sedište im je u Vašingtonu, dok se program emituje iz Praga, iz zgrade nekadašnjeg komunističkog parlamenta. Novinar i regionalni ekspert Radija „Slobodna Evropa“ za Balkan Dragan Štavljanin magistrirao je na Otvorenom univerzitetu u Londonu i Budimpešti, na Odseku za međunarodne odnose. Njegova specijalnost su etnički odnosi na Balkanu, a objavljivao je analize u nedeljniku NIN, časopisu Otvorenog društva Transition i mnogim drugim publikacijama. Godine 1990. dobio je nagradu za najbolji komentar na Festivalu radio-stanica SFR Jugoslavije. Sa gospodinom Štavljaninom razgovarala sam u prostorijama pomenutog radija u Pragu.

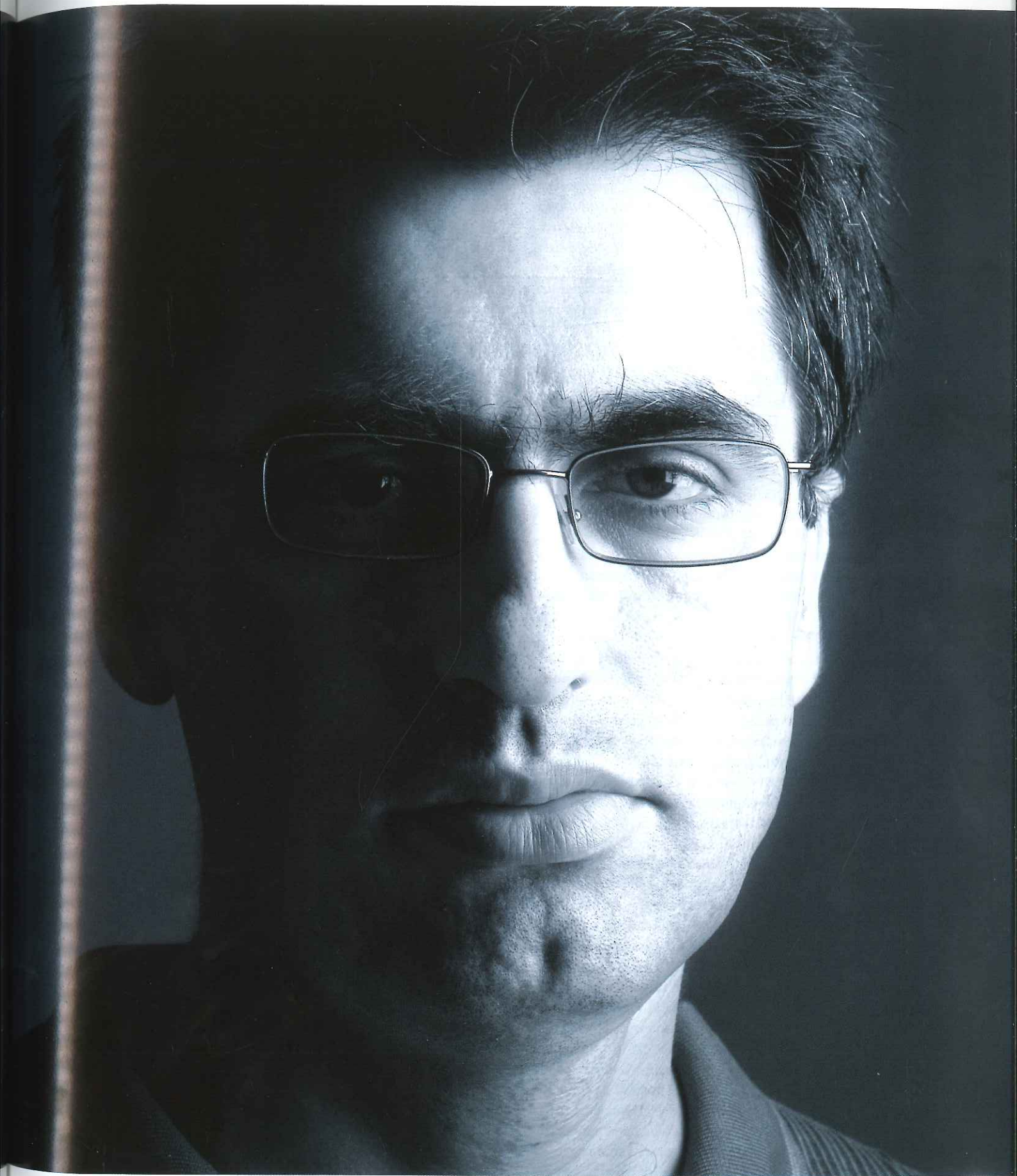
Na koji način su se pozicije Radija „Slobodna Evropa“ promenile, s obzirom na to da su zemlje za koje je emitovao program danas članice NATO ili Evropske unije ili i jednog i drugog?

Jednostavno, ne emituje se više program za te zemlje. Kada je reč o Balkanu, program i dalje postoji, ali u sve manjem obimu, jer i ova regija nije više tako bitna u međunarodnim razmerama kao što je bila devedesetih.

Postoji li razlika u tom radiju između slobodnog novinarstva i propagande?

Propagande u osnovi nema. Naravno, ja ne mogu da govorim o početnom periodu pedesetih i šezdesetih godina za vreme hladnog ra-

ta. Tada je „Slobodna Evropa“ pravila program koji je imao za cilj da omogući nepristrasnu informaciju slušocima iza takozvane gvozdene zavese. Komunističke vlasti su nastojale da ometaju taj program i tehnički, sprečavajući dopiranje signala, ali i na druge načine. Komunisti su smatrali da je reč o zapadnoj propagandi. Setimo se da se i u bivšoj Jugoslaviji odmah nakon rata tvrdilo da je džez muzika propaganda zapadne, buržoaske kulture. Naravno, može se debatovati o tome da li je to bila propaganda ili ne, ali činjenica je da je Radio „Slobodna Evropa“ bio mnogo objektivniji nego mediji iz komunističkih zemalja. Dakle, i tada je pristup bio profesionalan. Naravno, razlikovale su se forme. Tada je bilo više komentara. U moderno tehnološko doba naglasak je na kratkoj vesti, informaciji, analizi, a komentari se izbegavaju, već se prepušta slušaocima da na osnovu informacija sami zaključuju. Dakle, menjale su se medijske forme koje je koristila „Slobodna Evropa“, ali je uvek težila da bude objektivna i nepristrasna, s tim što su joj za vreme hladnog rata komunističke vlasti pripisivale da je propagandno sredstvo, dok nam od devedesetih godina to prigovaraju iranske vlasti, Irak za vreme vladavine Sadama Huseina ili u slučaju Balkana za vreme ratova u bivšoj Jugoslaviji. Nas su u Bosni optuživali sa srpske strane da smo promuslimanski, a sa bošnjačke da smo pročetnički radio, što je zapravo dobar znak da smo na dobrom putu. I danas nam upućuju zamerke tipa: „vi ste propagandna mašinerija koja na suptilan način prezentira američke vrednosti“. Međutim, objasniću vam na svom ličnom primeru. Ovde sam došao uoči NATO bombardovanja, u januaru 1999. godine. To je bio trenutak kada je, u jesen 1998, po tzv. Vučićevom zakonu, zabranjeno reemitovanje programa stranih radija na domaćim radio-stanicama. Naš program je tada bio emitovan na Radiju B92 i još nekim stanicama u unutrašnjosti Srbije. Tada je „Slobodna Evropa“ donela odluku da uvede noćni program, jer je noću bolja čujnost na srednjim i kratkim talasima. Došao sam ovde u januaru. Ubrzo je počelo bombardovanje, naš program je proširen sa dva na pet

i po sati, a ja sam od 78 noći, 45, što bismo rekli, bio on the air. Odgovorno tvrdim da meni nikada za to vreme, ni pre toga niti posle toga, niko – ni moj neposredni direktor, koji je sa naših prostora, niti bilo ko od Amerikanaca iz menadžmenta – nije došao da kaže ovo morate, a ovo ne smete da pustite. Apsolutno ne. Postojali su samo radni dogovori oko toga kako ćemo doći do neke informacije. Ako bi išla izjava Bila Klintonu, išla bi i Slobodana Miloševića, jedino što vlasti u Srbiji nisu htele da govore za nas, pa smo morali da se snalazimo, da koristimo njihove izjave sa konferencija za novinare ili da skidamo sa domaćih medija. Za to vreme, državni mediji, pre svega Radio-televizija Srbije, pravila je program koji je bio ispunjen emocijama, što je s jedne strane razumljivo jer je bilo ratno stanje, ali, s druge, to je bila čista propaganda. Objavljivane su samo izjave srpskih vlasti i ljudi koji su ih podržavali. To je bio tipičan primer pristrasnog i jednostranog izveštavanja. Pri tom, oni su nas optuživali da smo neobjektivni i propa-

opravdavali kampanju NATO, dok su drugi bili veoma kritični, uključujući i američke eksperte.

Za vreme Miloševićeve vlasti moglo se čuti da smo mi propagandno sredstvo, plaćenici u funkciji promovisanja određene politike. Nekoga možete uveravati sa stotinu argumenata, ali ukoliko ima predbedenje, ne možete ga razuveriti. Uvek nam je bio cilj da budemo objektivni, ali nekada ste ograničeni da dođete do nekih informacija. Recimo, mi smo imali taj problem za vreme NATO bombardovanja, ali i generalno od 1994. do 2000. godine, da zvaničnici iz Miloševićeve vlasti, i socijalisti i radikali, nisu hteli da daju izjave za naš program. Do njih smo dolazili ili na konferencijama za novinare ili pozajmljujući iz drugih medija.

Nakon pada Miloševića, u nezavisnim medijima u Srbiji, koji su odigrali veliku ulogu u demokratizaciji, možda čak i veću nego pojedine opozicione stranke, stekao se utisak da po nekoj pomalo revolucio-

REKLI SMO: RAT JE STRAŠNA STVAR, NAJGORI MOGUĆI NAČIN DA SE REŠE POLITIČKI PROBLEMI. MEĐUTIM, NISMO MI DONELI ODLUKU O NJEGOVOM POČETKU, NAČINU VOĐENJA I ZAVRŠETKU. DAKLE, MI NE ODLUČUJEMO O RATU I MIRU. NAŠE JE DA U TOJ VEOMA DELIKATNOJ SITUACIJI ŠTO SVEOBUHVAATNIJE I OBJEKTIVNIJE INFORMIŠEMO LJUDE

gandno sredstvo, iako smo nastojali da uvek obezbedimo obe strane, zatim mišljenja stručnjaka, i domaćih i stranih, kao i šta kaže narod.

Da li je stav „Slobodne Evrope” bio nepristrasan, konkretno u odnosu na bombardovanje koje je trajalo tri meseca i koje je predstavljalo brutalan način da se jedna politička situacija razreši?

Mi, kao novinari koji su radili u tom programu, rekli smo: „rat je strašna stvar“, najgori mogući način da se reše politički problemi. Međutim, nismo mi doneli odluku o njegovom početku, načinu vođenja i završetku. Dakle, mi ne odlučujemo o ratu i miru. Naravno, svako je imao lično mišljenje o pomenutom sukobu, ali smo nastojali da se to ne odrazi na naš profesionalni pristup. Dakle, pokušavali smo da u toj veoma delikatnoj situaciji što sveobuhvatnije i objektivnije informišemo ljude u Srbiji i okruženju koji su nas slušali. Tada smo imali dosta dopisnika iz Srbije, ne samo iz Beograda, nego iz još najmanje 15 gradova. Oni su izveštavali o najvažnijim događajima neposredno nakon, na primer, udara na neki cilj. To je bio dosta težak posao za njih, jer su bili izloženi raznim neprijatnostima. Smatrani su ne samo nacionalnim izdajicama već i lokatorima, kako su ih tada nazivali, ubačenim agentima koji sa zemlje signaliziraju pilotima NATO gde da gađaju. Dakle, izveštavali smo sa terena, a sa druge strane nastojali smo da pokrijemo važne događaje odnosno zasedanja u Briselu i Vašingtonu, srpskih vlasti u Beogradu. Davali smo izjave ključnih ličnosti sa obe strane, zatim mišljenja domaćih i stranih eksperata i, naravno, stavove ljudi iz Srbije, koji su bili ogorčeni – što je sasvim razumljivo, ali i Albanaca koji su bežali sa Kosova. Intervjuisali smo eksperte iz Srbije koji su generalno bili kritični prema Zapadu, a naročito prema NATO intervenciji, zatim one koji su liberalni i u osnovi protiv Miloševićeve politike, ali i napada NATO, jer su smatrali da vojna akcija nije legalna i legitimna bez odobrenja Ujedinjenih nacija. Intervjuisali smo i političare i analitičare iz regiona. Većina je podržavala napad Severnoatlantske alijanse. Naravno, razgovarali smo i sa mnogim stranim stručnjacima. Znam iz sopstvenog iskustva da su neki

narnoj inerciji posle 2000. socijalisti i radikali kao opozicija nisu imali dovoljno prostora. Neću reći da je to bilo sračunato i iz propagandnih razloga, ali radikali i socijalisti tada su kao opozicija dobijali više prostora kod nas nego u domaćim medijima. Tada su, naravno, bili spremni da govore za nas u svako doba dana i noći. Međutim, naši verni slušaoci su nam dobronamerno prebacivali zašto dajemo prostor, kako su isticali, snagama prošlosti. Ipak, u skladu sa principima objektivnog informisanja, i socijalisti i radikali imaju pravo da iznesu svoj stav. Bez obzira na takav naš pristup, i dalje se čuje da smo plaćenici, ali ređe. To su paradoksi jednog medija koji je izložen napadima i kritici, pa onda postane veoma popularan i prijemčiv za one koji su vas kritikovali. I još nešto što je otkriveno nakon pada Miloševića. Nebojša Pavković, koji je u vreme NATO intervencije bio komandant Treće armije, napisao je analizu internog karaktera da je moral u vojsci na niskom nivou, ljudi dezertiraju i beže, a glavni izvor informisanja im je Radio „Slobodna Evropa“, i to ne samo među vojnicima nego i među starešinama na terenu. Hoću da kažem da su kritikovali, ali i slušali naš program.

Koliki je rizik novinara koji rade na ratnim područjima?

Rizik je ogroman, to vidite po izveštajima raznih organizacija o broju stradalih. Sa druge strane, bez novinara na terenu ne bismo znali šta se dešava. Od Zalijskog rata 1991. godine, rat je postao neka vrsta virtuelnog sukoba s obzirom na razvoj tehnologije. U tom smislu mediji postaju još važniji. Ako objektivno informišu, mogu da pomognu običnim građanima da shvate šta je pozadina sukoba i moguće posledice. Ukoliko su, pak, u funkciji opravdavanja određene politike, onda i te kako mogu da zamagle situaciju. Instrumenti propagande nisu više tako ogoljeni i brutalni kao što su nekada bili, da bukvalno lažete i prikriju informacije, sada se to radi suptilnijim metodama. Ljudi lakše poveruju, pa je samim tim takva propaganda još pogubnija nego otvorena. Dakle, mediji nisu nevini.

Šta se promenilo u Radiju „Slobodna Evropa”, s obzirom na to da danas postoji mogućnost korišćenja informacija

preko interneta, pretpostavljam da je nešto u odnosu na svoju koncepciju morao da menja jer je on upravo predstavljao medij koji pruža informaciju zemljama sa nedemokratskim režimom?

Radio „Slobodna Evropa“ se sada fokusira na zemlje kao što su Irak, Iran, Avganistan, Centralna Azija. U tehničkom smislu, menjamo pristup. Ranije smo emitovali program na kratkim i srednjim radijskim talasima, međutim, imajući u vidu da će internet po broju korisnika prevazići televiziju i da će za desetak godina biti ubedljivo najjači medij sa više konzumenata nego radio i televizija zajedno, koji će zapravo biti korišćeni preko interneta, a ne u ovoj formi koju danas znamo. Naravno, internet je sve prisutniji i u zemljama kao što su Iran, Kina, Avganistan. No, u njima postoje brojna ograničenja. Nije u pitanju samo politički režim, već i materijalna situacija i tehnički uslovi. U poslednje vreme je naglasak na tzv.

nju biroa u Sarajevu, Banjaluci, Zagrebu, Podgorici, Prištini i Beogradu. Takav regionalni pristup je veoma važan zbog preostalih spornih pitanja, ali i zbog integracije i saradnje na Balkanu. Radio „Slobodna Evropa“ je nastao u vreme hladnog rata i komunizma da bi informisao građane iza gvozdene zavese. Nakon pada Berlinskog zida program se fokusirao na sukobe u bivšem Sovjetskom Savezu i bivšoj Jugoslaviji. Sada je naglasak na zemljama u kojima se vodi borba protiv terorizma i gde se krše ljudska prava. Dakle, mi smo usmereni na određene projekte, da li je to borba protiv komunističkog jednonumlja, ljudima iza gvozdene zavese, građanima bivše Jugoslavije u vreme rata devedesetih ili sada na polju borbe protiv terorizma... Neki će reći da je to propaganda, ali pre svega, u pitanju je promovisanje univerzalnih vrednosti, kao što su demokratija, ljudska prava, tolerancija među ljudima, iako će protivnici ovih ideja i za njih reći da su ideološkog i propagandnog karaktera.

INSTRUMENTI PROPAGANDE NISU VIŠE TAKO OGOLJENI I BRUTALNI KAO ŠTO SU NEKADA BILI, DA BUKVALNO LAŽETE I PRIKRIVATE INFORMACIJE, SADA SE TO RADI SUPTILNIJIM METODAMA. LJUDI LAKŠE POVERUJU, PA JE SAMIM TIM TAKVA PROPAGANDA JOŠ POGUBNIJA OD OTVORENE. DAKLE, MEDIJI NISU NEVINI

convergence strategy, odnosno prožimanju više medija, odašiljanju informacija preko više medijskih platformi. Na primer, mi nismo televizija, ali ima nekih segmenata gde se rade televizijski projekti ili postavlja na internet neki ekskluzivni intrevju. Ako razgovaramo sa Stjepanom Mesićem i Borisom Tadićem, mi taj intrevju snimamo, slikamo i zabeležimo videom. U najmanju ruku postiramo deo tog intrevjua kao video-zapis na našoj stranici, tu je transkript intrevjua sa fotografijom. Naravno, emituje se i u radijskoj formi. Reč je, dakle, o nekoliko medijskih platformi, i to je medijski trend u svetu.

Kakva je razlika između Radija „Slobodna Evropa“ i ostalih internacionalnih servisa kao što su Bi-Bi-Si i Radio France Internationale, budući da i oni imaju programe i na jezicima zemalja u kojima se emituju?

Nema suštinskih razlika, one su više tehničke i organizacione prirode. Konkretno, kada je reč o bivšoj Jugoslaviji do 1991. odnosno 1994. godine, kada je osnovana redakcija na južnoslovenskim jezicima, Radio „Slobodna Evropa“ nije emitovao program za bivšu Jugoslaviju jer se ona smatrala liberalnijom zemljom od istočnoevropskih, ali je zato postojao program „Glasa Amerike“ i Bi-Bi-Sija za bivšu Jugoslaviju. Njihova funkcija je, poput Radio Jugoslavije, da informišu i na neki način prezentiraju vrednosti zemlje iz koje potiču. Na primer, „Glas Amerike“ pravi program o američkom građanskom ratu u informativno-edukativnoj formi kako bi približio taj događaj i druge bitne događaje iz istorije SAD slušaocima u drugim zemljama. Kada je reč o Balkanu, Radio „Slobodna Evropa“ ima program na južnoslovenskim jezicima i albanskom jeziku. Počeli smo kao regionalan program u Minhenu, odnosno za ceo prostor bivše Jugoslavije. U međuvremenu, program se širio, što je podrazumevalo i pokretanje nacionalnih emisija. Dakle, za razliku od Bi-Bi-Sija i „Glasa Amerike“, koji imaju posebno program na srpskom, na hrvatskom i bošnjačkom, mi smo pre svega regionalan program, i to je neki naš trade mark. Trudimo se da uvek pravimo regionalne storije uz sarad-

Zašto je Radio „Slobodna Evropa“ u Pragu i kako se osećate u ovoj zgradi koja može da bude i impresivna i groteskna u svojoj veličini. Uskoro se selite iz nje?

Radio „Slobodna Evropa“ je u Pragu od 1995. gde se preselio iz Minhena zbog smanjenja budžeta. Zgrada u kojoj se nalazimo bila je sedište parlamenta Čehoslovačke. Međutim, nakon njenog raspada, ovo zdanje je ostalo prazno. Parlament Češke vratio se u svoju predratnu zgradu, a Slovački je u Bratislavi. Tadašnji predsednik Češke Republike Vaclav Havel, inače veliki simpatizer Radija „Slobodna Evropa“, čiji je program redovno slušao kao komunistički disident, ponudio je da radio dođe ovde za simbolični zakup od jedne krune. Ugovor je potpisan na deset godina. U međuvremenu je istekao, ali postoji i tranzicioni period, a postignut je i dogovor sa češkim vlastima da se na drugoj lokaciji gradi zgrada, u koju bi trebalo da se preselimo 2008. godine.

Ovo nije zgrada koja je namenski građena za potrebe jednog medija, već parlamenta, ali je vremenom adaptirana za naše operacije. Kolege iz tehnike bi mnogo bolje mogle da kažu kakve su sve probleme imali u toj adaptaciji i postavljanju studija, ali, naravno, sve je to danas jednostavnije jer se radi sa pokretnim, montažnim studijima i više nije problematično kao što je nekada bilo. Posle osam godina čovek više i ne razmišlja o osećaju u zgradi, najvažnije je okruženje, a kada se pogleda okolo, vide se prelepa zdanja, pre svega muzej.

Radio „Slobodna Evropa“ i ceo ovaj betonski krug oko nje ostavlja utisak jakog obezbeđenja, od čega se zapravo štite?

Ja nisam kompetentan da o tome govorim. Službe koje su zadužene za bezbednost, uključujući i češke, zaključile su da postoji određeni rizik i da mora postojati obezbeđenje. Posle terorističkih napada na SAD 2001. godine, procenjeno je da je zgrada Radija „Slobodna Evropa“ potencijalno ugrožena, s obzirom na to da pravimo program i za zemlje iz kojih potiču neki od napadača na Njujork. U svakom slučaju, bilo bi lepše da te mere obezbeđenja nisu neophodne. ■